

TEODOR MÜNZ:**Ježiš Kristus a apoštol Pavol vo filozofii Barucha Spinozu**

Bratislava: Petrus 2022, 144 s.

V júni tohto roku vyšla vo vydavateľstve Petrus posledná – tentoraz, žiaľ, naozaj posledná kniha významného slovenského filozofa a prekladateľa Teodora Münza *Ježiš Kristus a apoštol Pavol vo filozofii Barucha Spinozu*. Münz o viacerých svojich knihách z posledných rokov totiž hovorieval, že píše „svoju poslednú knihu“ (Plašienková 2014, 21). Na naše veľké potešenie sa však časom vždy ukázalo, že išlo len o ostatnú. Môžeme podotknúť, že podobný osud mal „stihnúť“ aj túto monografiu, aj ona mala byť len ostatnou, a nie poslednou, keďže medzičasom začal spisovať svoje pamäti, ako i pracovať na ďalších esejach.

Vo svojej poslednej knihe sa Münz vrátil k svojmu mimoriadne obľúbenému (hoci, ako píše, nedokonalému, omylnému, tápavému) mysliteľovi Spinozovi, a to presne po štyridsiatich piatich rokoch od vydania svojej – na Slovensku doposiaľ jedinej – monografie o ňom (Münz 1977),¹ ktorú napísal pri príležitosti trojstého výročia filozofovej smrti. Z uvedenej knihy neraz čerpal i pri písaní svojej poslednej veľkej filozofickej „eseje“. Predmetom monografie však už nie je výhradne Spinoza a celkový výklad jeho filozofie (hoci i ten sa v nej v zostručnenej podobe nachádza), ako tomu bolo v jeho prvej knihe, ale Spinozov osobitý vzťah k dvom zakladajúcim postavám kresťanského náboženstva – Ježišovi Kristovi a apoštolovi Pavlovi. Dokonca by sme mohli povedať, že ide aj o vzťah ich myšlienkového odkazu k filozofii dva razy požehnaného a raz prekliateho Spinozu. Zámerne teda hovoríme aj „vzťah k“, lebo Münz si okrem Spinozových explicitných odkazov na obidvoch všimal a hľadal aj implicitné prepojenia medzi ich myslením a neskoršou Spinozovou filozofiou. Zaujímal sa rovnako o skutočné, ako i možné momenty inšpirácie, ale tiež o vzájomný nesúlad, a teda ich aj navzájom porovnával. Popri hľadaní a analyzovaní vzájomných prienikov a diferencií však autor všetky tri postavy predstavil a podrobil skúmaniu aj osobitne. Venoval sa dôkladnému rozboru vybraných častí ich myslenia, ktoré podrobne zhodnotil aj v samostatných kapitolách. Hoci Münz dobre poznal aj odbornú literatúru o daných osobnostiach, vo svojej knihe sa opieral a spoliehal najmä na vlastný, dlhými rokmi a vlastnými skúsenosťami vycizelovaný úsudok. Čitateľ by preto v žiadnom prí-

¹ Kniha by nemala uniknúť pozornosti žiadnemu domácemu záujemcovi o Spinozovu filozofiu, hoci pri jej čítaní treba brať aj ohľad na dobu, v ktorej vznikla a vyšla.

pade nemal očakávať od autora nezainteresované, čisto akademické bádanie v pertraktovanej problematike, ale naopak. Z Münzovej strany išlo o veľmi osobné, ba až vášnivé, a zároveň osobité skúmanie a vyrovnávanie sa s postavami Benedikta Barucha Spinozu, Ježiša Krista a apoštola Pavla. V istom zmysle slova by sa dalo povedať, že s druhými dvoma sa autor vyrovnával prostredníctvom prvého. A v tomto duchu môžeme o Münzovi povedať, že sa prihlásil k spinozizmu, že v knihe miestami zaujal aj jeho stanovisko, a teda bol aj spinozistom. Okrem iného „aj“ preto, lebo sám k tomu pripomenul slávny Hegelov výrok z jeho *Prednášok o dejinách filozofie*: „Keď začíname filozofovať, musíme byť najprv spinozistami.“ Tento výrok vzápätí komentoval slovami: „Teda najprv, ale už potom nie, aspoň nie celkom, a môžeme ísť vlastnou cestou, hoci aj ním ovplyvnenou. Tak to bolo s Hegelom“ (s. 45). My k tomu môžeme dodať: „Tak to bolo aj s Münzom.“ Hoci si autor Spinozu nesmierne vážil, dovolil si ho za rôzne veci, no najmä za jeho hodnotenie Ježiša a Pavla, aj ostro kritizovať. Podobne Münz pristupoval aj k ďalším dvom hlavným protagonistom svojej knihy. Aj k nim zaujal ambivalentný vzťah, svoje „áno“ a „nie“. Súčasťou jeho kritiky bolo aj poukazovanie na vnútorné rozpory a protirečenia obsiahnuté v učeniach jednotlivých postáv. V prípade všetkých troch osobností autor teda bohato využíval pri ich kritike metódu *Spinozom proti Spinozovi, Ježišom proti Ježišovi a Pavlom proti Pavlovi*. Túto filozofickú metódu možno, samozrejme, uplatniť aj v prípade nášho autora – *Münzom proti Münzovi*. Münz si bol toho dobre vedomý a sám pripúšťal, že si v práci aj protirečil.

V prípade Spinozu sa okrem iného autor kriticky pýtal, ako môže byť boh-príroda čímsi absolútnym, dokonalým a zároveň relatívnym, meniacim sa, teda nedokonalým? Ako sa znáša dokonalosť so zmenou? (s. 13). U Ježiša si zas všima rozpory v jeho výrokoch, ktoré zaznamenali evanjelisti. Na jednej strane Ježišov zákaz vyvyšovať sa, no na druhej jeho porušovanie ním samým tým, že sa označil za Boha („Ja a Otec sme jedno“) (s. 80). Pri Pavlovi Münz upozorňuje napríklad na protirečenie späť s chápaním slobodnej vôle a predestinácie. V *Liste Rimanom* (Rim, 8, 29) Pavol o Bohu tvrdí, že „tých, čo predpoznal, tých aj predurčil“, čiže ide o formu predestinácie tých, ktorí v neho uverili. No na iných miestach Pavol zdôrazňuje význam ľudskej slobody, ktorou je človek obdarený.

Ako sme už uviedli, hlavný záujem Münzovej práce spočíval vo vyrovnávaní a vyrovnaní sa s osobami Ježiša Krista a apoštola Pavla a ich poslanstvom. Keďže ide o najvýznamnejšie postavy kresťanského náboženstva – v prípade Ježiša Krista dokonca o kresťanského Boha – možno povedať, že autor sa v knihe vyrovnával aj s náboženstvom, konkrétne s jeho kresťanskou, osobitne katolíckou verziou, ako i s otázkou samého Boha v jeho kresťanskej teistickej, voči svetu transcendentnej podobe.

Münz sa teda v knihe vracia nielen k Spinozovi, ale aj k otázke, ktorá ho trápila, či lepšie povedané znepokojovala už od jeho študentských čias a ktorej venoval vo svojej tvorbe najviac priestoru. V tomto zmysle môžeme na neho znovu vzťahnúť jeho vlastné slová, ktorými opísal Spinozu: „[...] bol neúnavným pravdo- a bohohľadačom, čo

u neho splývalo“ (s. 56). A keďže Münz ponímal pravdu výhradne v noetickom význame, dospel k záveru, že žiadneho Boha, ktorý by bol „mimo“, „vonku“ tohto sveta či „nad“ ním, niet. „Keď [...] človek hovorí o Bohu, je tým bohom iba on sám, lebo skutočného (teda objektívne existujúceho – doplnili autori) Boha či boha nepozná“ (s. 33). Münz v tejto otázke teda ostal na svojich starších feurbachovsko-kantovských pozíciách, no pripojil k nim spinozovské hľadisko boha-prírody. Odmietol náboženstvo v tradičnom ponímaní, postavené na viere v noetickom zmysle slova, ktorá je charakteristická práve pre sv. Pavla a rané obdobie kresťanstva. Namiesto tohto zastaraného náboženstva kladie spolu so Spinozom „zbožnosť v zmysle rozumového poznávania boha-prírody a konania, správania sa podľa toho“ (s. 10). Teda „už nie viera, ale rozum, vedenie“ (s. 10).

Kniha ako taká pozostáva z piatich častí. Z dôkladného *Uvedenia do problematiky*, ktoré autor obohatil a ozvláštnil pomysleným dialógom medzi Spinozom a veriacim človekom (katolíkom). Predstavil v ňom Spinozov základný postoj k náboženstvu a neskôr v ňom Spinozu vystriedal sám autor. Nasledujú tri časti – *Filozof Spinoza*, *Ježiš Kristus* a *Apoštol Pavol* –, v ktorých sa Münz postupne zaoberal už spomínanými hlavnými postavami svojej knihy a ich výkladom vzhľadom na jej kľúčový zámer. Treba poznamenať, že s pribúdajúcimi stranami akoby väzba na hlavnú tému knihy, ktorou, aspoň podľa jej názvu, majú byť Ježiš Kristus a apoštol Pavol v Spinozovom myslení, postupne slabne. Niektorým častiam kapitol venovaným Ježišovi a Pavlovi tento rozmer usúvzťažnenia celkom chýba. Čo však týmto kapitolám nechýba, je veľmi dobrá autorova znalosť a práca s pramennými textami, či už ide o evanjeliá alebo Pavlove listy, hoci aj s istými rezervami. Samozrejme, nejde v nich o biblickú exegézu, ale o filozofickú reflexiu tém, ktoré buď danú postavu prepájajú so Spinozom, alebo ktoré autora zaujali z iných dôvodov. V poslednej časti knihy, nazvanej veľmi prozaicky *Na záver*, si Münz v pomyslenom rozhovore s kritickým čitateľom kladie sériu otázok: o živote, ktorý „je tu presne taký, aký má, môže a musí byť, tvrdý, až surový, no aj veselý, radostný, až hýrivý“ (s. 134 – 135); o človeku, ktorý je dieťaťom tohto pozemského sveta (s. 137); ako aj o smrti, ktorá je odmenou za život (s. 144).

Metodickým východiskom všetkých Münzových úvah je zvláštny typ *solipsizmu*, v ktorom má každý človek svoj svet, ktorý si tvorí podľa seba a v ktorom aj žije a uprednostňuje ho. Dokonca je presvedčený, že „[...] každý je len „ja“ (*solus ipse*) a tak tvoríme akýsi polysolipsizmus“ (s. 32). Nejde mu však o popretie existencie vonkajšieho sveta, ale zdôraznenie skutočnosti, že každý vidí druhého a svet len a len po svojom, čiže egomorfne. Teda aj autorovo videnie Spinozu, Ježiša Krista a apoštola Pavla je len jeho, je *teomorfne* (v zmysle *münzomorfne*). Sám hovorí, že predkladá „svojho“ Spinozu, „svojho“ Ježiša Krista a aj „svojho“ Pavla (s. 32). V intenciách práve uvedeného, ako i v kontexte celej knihy, by sme preto mohli povedať (azda väčšmi lichotnícky ako kriticky), že priliehavejší názov pre Münzovu esej by bol: *Ježiš Kristus, apoštol Pavol a Baruch Spinoza vo filozofii Teodora Münza*.

Napokon si dovoľíme ešte sa krátko pristaviť pri citáte od Antoina de Saint-Exupéryho: *Kráčaj po cestách, ktorými ešte nikto nešiel, aby si zanechal stopy*, ktorý autor umiestnil na koniec svojej knihy. Napriek všetkej nesmiernej Münzovej skromnosti je zrejmé, že na tomto mieste sa citát má vzťahovať naňho a jeho práve dokončené dielo – plným právom. Münz sa však nevydal na cestu, po ktorej ešte nikto nešiel, iba raz v tejto knihe a touto knihou, ale robil tak opakovane počas celého svojho života celým svojím dielom. Teodor Münz ním zanechal v slovenskej filozofii hlbokú a nezmazateľnú stopu.

Na záver tejto recenzie nechajme prehovoriť ešte raz nášho autora. Poslednými slovami jeho poslednej knihy mu dajme posledné slovo: „Na druhej strane si však lichotím, že som na Slovensku pootvoril dvere, ktoré boli doteraz zatvorené. Po mne prídu ďalší, ktorí ich pootvorlia viac a lepšie, lebo sa našla nová cesta a musí sa vy-skúšať“ (s. 144).

Zlatica Plašienková a Michal Bizoň

Literatúra

- MÜNZ, T. (1977): *B. B. Spinoza (1632 – 1677)*. Bratislava: Veda.
PLAŠIENKOVÁ, Z. (2014): Životopis Teodora Münza. In: Plašienková, Z. (ed.): *Reflexia európskej filozofie v slovenskej filozofii 20. storočia: Tvorba Teodora Münza očami súčasnikov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 11 – 22.

Zlatica Plašienková
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a dejín filozofie
Gondova 2
811 02 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: zlatica.plasienkova@uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3201-3722>

Michal Bizoň
Univerzita Komenského v Bratislave
Pedagogická fakulta
Katedra etickej a občianskej výchovy
Račianska 59
813 34 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: bizon@fedu.uniba.sk
ORCID-ID: <https://orcid.org/0000-0001-6576-4245>